

Temanotat

**Pakistan: Ekteskap og skilsmisse –
juridiske og kulturelle forhold**

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet har behov for kunnskap om.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både åpne og anonyme kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder.

Informasjonen som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som omtales.

© Landinfo 2015

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

SUMMARY

This report presents some key aspects of the legal framework, traditions and practices related to marriage in Pakistan. Geographically, the report is limited to the situation in Punjab. Almost all marriages in Pakistan are arranged. Different elements of marriage, including the marriage contract (NikahNama) and the wedding party are discussed. Pakistani weddings do normally involve big celebrations and several hundred guests are invited. It is required by the law to register marriages, but still there are some who fail to do so. In practice it is difficult for a woman to get divorce and it might have serious social and economic consequences for her.

SAMMENDRAG

Notatet gir en oversikt over lovgiving, tradisjoner og praksis knyttet til ekteskap og ekteskapsinngåelse i Pakistan. Geografisk er notatet avgrenset til situasjonen i Punjab. Tilnærmet alle ekteskap i Pakistan er arrangert. Ulike sider av ekteskapsinstituttet drøftes, slik som ekteskapskontrakten (NikahNama) og bryllupsfeiringen. Pakistanske bryllup vil normalt være storslått feiring med flere hundre inviterte gjester. Det følger av familielovgivningen at ekteskap skal registreres, men det er fortsatt en del som ikke gjør det. I praksis er det vanskelig for en kvinne å få skilsmisse og den kan få alvorlige sosiale og økonomiske konsekvenser for henne.

INNHold

1. Innledning	5
2. Juridiske forhold og lovgivning	5
2.1 Muslim Family Law Ordinance (MFLO)	5
2.1.1 Ekteskap med personer fra andre religiøse grupper	5
2.1.2 Ekteskap med personer under lovlig ekteskapsalder	7
2.1.3 Polygami	7
2.1.4 Temporære ekteskap	8
3. Grunnleggende kulturelle forhold	8
3.1 Storfamilien	8
3.1.1 Endogam ekteskapstradisjon	9
3.2 Arrangerte ekteskap	10
3.3 Tvangsekteskap	11
3.3.1 «Gift med Koranen»	12
3.4 Ekteskapsalder	12
3.5 Møteplasser	13
3.6 Ære og æresrelatert vold	14
3.7 Pakistanere utenfor Pakistan og i Norge	16
4. Bryllupsfeiringen	17
4.1 Forlovelse	18
4.2 Mehndi	19
4.3 Nikah-seremonien	19
4.3.1 NikahNama	20
4.4 Rukshati	20
4.5 Valima	20
5. Registrering av ekteskap	21
5.1 De religiøse minoritetene	22
6. Skilsmisse	22
6.1 Registrering av skilsmisse	23
6.2 Skilsmisse for pakistanske borgere bosatt i Norge	24
6.3 Stigma og sosioøkonomiske konsekvenser	25
6.3.1 Eget hushold for skilte eller ugifte kvinner	26
7. Referanser	27

1. INNLEDNING

Notatet gjør rede for juridiske og kulturelle forhold knyttet til ekteskap og ekteskapstradisjoner i Pakistan. Det omhandler de formelle rammene for inngåelse av ekteskap, det seremonielle og hvilken posisjon ekteskapet som institusjon har i det pakistanske samfunnet. I tillegg belyses lovverket som regulerer skilsmisse og hvilke sosiale implikasjoner skilsmisse har for henholdsvis kvinner og menn.

Fokus i notatet er i all hovedsak den muslimske delen av den pakistanske befolkningen og i liten grad de religiøse minoritetene som er unntatt fra den sharia-baserte familielovgivning. Geografisk er hovedfokuset Punjab, der majoriteten av norsk-pakistanerne stammer fra.

Ekteskap og familie i Pakistan er et stort tema og det intenderes ikke her å gi en uttømmende redegjørelse. Notatet forsøker å belyse problemstillinger som er særlig relevant for utlendingsforvaltningen.

Notatet er basert på åpne og offentlig tilgjengelig skriftlige kilder. I tillegg bygger notatet på informasjon innhentet under informasjonsinnhentingsreiser til Pakistan.

2. JURIDISKE FORHOLD OG LOVGIVNING

Det finnes ikke en ensartet familielov for alle pakistanere. The Muslim Family Law Ordinance (MFLO) av 1961 bygger på prinsippene i sharia og regulerer familierettslige forhold for muslimske pakistanske borgere. MFLO gjelder uavhengig av hvor den pakistanske borgeren befinner seg eller er bosatt, den gjelder også for pakistanske borgere bosatt utenfor Pakistan.

2.1 MUSLIM FAMILY LAW ORDINANCE (MFLO)

Hovedintensjonen bak loven som ble vedtatt i 1961, var blant annet å sikre kvinnens ekteskapelige status gjennom krav til registrering av ekteskapet, å begrense barneekteskap, polygami og å styrke kvinners posisjon, blant annet ved å utvide retten til skilsmisse. Tidligere var det et stort problem at ektemenn nektet å vedkjenne seg ekteskap. Det satte kvinner og eventuelle barn i en sårbar posisjon både sivil- og strafferettslig, blant annet relatert til arverettigheter. MFLO bidro til utarbeidelsen av en standard ekteskapskontrakt (NikahNama) som forutsettes at benyttes av alle.

2.1.1 Ekteskap med personer fra andre religiøse grupper

Muslimer er majoritetsbefolkningen i Pakistan og utgjør om lag 97 prosent av landets totale befolkning. De religiøse minoritetene består hovedsakelig av hinduer, kristne og sikher. De aller fleste gifter seg innad i egen gruppe og ekteskap på tvers av religioner er uvanlig.

Sharia begrenser muligheten for muslimer til å inngå ekteskap med representanter for andre religiøse grupper. Ekteskap mellom en muslimsk mann og en ikke-muslimsk kvinne som tilhører «Bøkenes folk» (kristne og jøder) er gyldig og eventuelle barn vil anses som legitime og ha arverett. En muslimsk kvinne kan derimot ikke inngå

ekteskap med en ikke-muslimsk mann. Et slikt ekteskap vil være ugyldig, sosialt uakseptabelt og barna vil ikke ha arverettigheter. Det er rapportert om flere tilfeller av vold og overgrep som følge av slike ekteskap. Seks hundre kristne ble tvunget til å forlate sine hjem etter at en ung muslimsk kvinne flyktet fra sin fars hus med en kristen mann. Ved et annet tilfelle ble over førti kristne truet på livet av en muslimsk landeier fordi datteren hans hadde forlatt området med en kristen mann (UNHCR 2012).

Ekteskap mellom hinduer og muslimer forekommer, men er i strid med sharia. Det rapporteres om hindu-jenter som tvangskonverteres til islam. Slike saker kan ha ulike bakgrunn og ulike grad av tvang. En del av sakene dreier seg om hindu-jenter som forelsker seg i en muslimsk mann og som konverterer for å kunne inngå ekteskap med han. I andre tilfeller dreier det seg om kidnapping, tvangskonvertering og tvangsekteskap. Hensikten vil kunne være å trakassere den hinduistiske minoriteten, skaffe til veie billig arbeidskraft for familien eller å bidra til målet enkelte har om at den pakistanske befolkningen skal bestå utelukkende av sunnimuslimer. Hvis mannen skiller seg fra henne, vil hun ikke kunne vende tilbake til sitt hinduistiske opphav. Alternativet blir derfor å leve som slave hos familien som kidnappet henne (samtale menneskerettighetsadvokat Lahore, april 2015). Det foreligger lite konkret informasjon om omfanget, men en talsperson for den pakistanske menneskerettighetskommisjonen (Human Rights Commission of Pakistan, HRCP) anslår antallet til å være cirka 20 tilfeller av tvangskonvertering hver måned (Javaid 2014). I 2014 registrerte politiet i provinsen Sindh 1261 tilfeller av kidnapping og tvangsgifte av kvinner, det er grunn til å tro at en stor andel av disse er hindu-jenter (HRCP 2015, s. 73). Det foreligger rapporter om at politiet nekter å registrere FIR (First Information Report) når familier henvender seg for å anmelde kidnappingen (Jinnah Institute 2011). Gjerningsmennene bak ugjerningene blir i svært begrenset grad straffet. En internasjonal NGO (april 2015) opplyste i samtale med Landinfo at også kristne jenter kidnappes og tvangsgiftes, men omfanget er usikkert.

Ekteskap mellom sunnier og shiaer er relativt utbredt. Det vil ikke være krav om at kvinnen «konverterer» til mannens lære, men parets barn vil tilhøre farens trosretning. En godt informert FN-kilde (mars 2014) mente at det vil være aksept for slike ekteskap både i lokalsamfunn og i storsamfunnet. Bakgrunnen for aksepten er at både sunnier og shiaer er muslimer og deler den grunnleggende forståelsen av islam og troens fem søyler¹. Det kan være unntak fra dette, eksempelvis innen konservative familier og grupperinger.

Ahmadiyyaer anerkjennes ikke som muslimer og har ikke egen ekteskaps- eller familielovgivning. Ekteskap mellom en muslim og en ahmadiyya vil være ulovlig og forekommer sjelden (Immigration and Refugee Board of Canada 2009). Dette ble bekreftet overfor Landinfo under et besøk til ahmadiyyaenes hovedkvarter Rabwah i mars 2014. Antagelig vil det være lettere å få aksept for et slikt ekteskap hvis mannen er muslim og kvinnen ahmadiyya.

Blant de religiøse minoritetene er det kun kristne som har egen familielovgivning.

¹ Islams fem søyler omfatter trosbekjennelsen, den rituelle bønnen, velferdsskatten (zakat), fasten og pilegrimsreise til Mekka.

2.1.2 Ekteskap med personer under lovlig ekteskapsalder

I henhold til The Child Marriage Restraint Act (1929) er ekteskapsalder henholdsvis 16 år for kvinner og 18 år menn. I provinsene Sindh og Balochistan er lovgivningen endret slik at minimum ekteskapsalder for begge kjønn er 18 år (samtale kvinnerettsorganisasjon Islamabad, april 2015).

Islam setter ingen utvetydig eller absolutt grense for minimum ekteskapsalder, men det synes å være et omforent krav om at både brud og brudgom har nådd en viss mental, intellektuell og fysisk modenhet (pubertet).

Inngåelse av barneekteskap, både voksen-barn og barn-barn, er straffbart. Verge og den voksne ektefellen i et barneekteskap kan dømmes til fengsel og til bøter. Ifølge velinformerte kilder er det rapportert om flere tilfeller hvor ekteskapsinngåelser har blitt stoppet på bakgrunn av brudd på aldersbestemmelsen (samtaler kvinnerettsorganisasjon Islamabad; menneskerettighetsadvokat Lahore, april 2015).

Samtidig er det åpenbart at enkelte segment av befolkningen har oppfatninger om ekteskapsalder som er i strid med nasjonal lovgivning. Det er en realitet at det inngås ekteskap mellom personer som er yngre enn de grenser pakistansk ekteskapslovgivning setter. Selv om barneekteskap er straffbart, vil et ekteskap som er fullbyrdet likevel anses gyldig. Ekteskapet oppløses ikke på bakgrunn av at en eller begge partene var under lovens minstealder da ekteskapet ble inngått.

2.1.3 Polygami

Det finnes lite statistikk over omfanget av polygami, men estimerer antyder at andelen som er lever i polygame ekteskap er nedadgående. Data fra Demographic and Health Survey (2012-13) antyder at om lag fire prosent av kvinnene og tre prosent av mennene lever i polygame ekteskap, andelen er redusert fra henholdsvis syv og fire prosent i 2007 (Social Institutions & Gender Index u.å.). Tallene viser til Pakistan som helhet og ikke til Punjab-provinsen særskilt. Det er grunn til å tro at polygami er mer utbredt på landsbygda enn i byene, og er antagelig mindre utbredt i Punjab enn i de øvrige provinsene.

I henhold til islam kan en mann ha inntil fire koner hvis han behandler alle likt og rettfærdig. MFLO åpner for polygami i tråd med sharia og prosedyrer for inngåelse av ekteskap for en gift mann reguleres i MFLO artikkel 6. Mannen må fremme en grunnlagt søknad til det lokale Arbitration Council (AC) om han ønsker å inngå ekteskap med ytterligere en kone. AC er gitt vide fullmakter til å tillate polygami, og dersom konen eksempelvis er steril eller ikke kan ha seksuelt samvær, vil AC gi mannen tillatelse til å inngå ekteskap.

Selv om det i lovverket ligger en intensjon om at første kone skal samtykke til at mannen tar seg kone nummer to, synes realitetene å være at det sjelden er tilfelle. Samtykke gjør det enklere for AC å treffe en avgjørelse, men kone nummer en har begrenset makt og virkemidler til å forhindre at mannen tar seg flere koner med mindre hun ønsker å ta ut skilsmisse (Refugee Documentation Centre 2014). Menn som bryter loven kan i prinsippet straffes med fengsel og bøter, men rettshjelpsorganisasjonen AGHS er ikke kjent med tilfeller hvor det har skjedd (AGHS u.å.b, s. 13).

2.1.4 Temporære ekteskap

Denne ekteskapskontrakten, som er av midlertidig karakter, er omstridt innen islam og er ikke regulert i pakistansk familielovgivning. I motsetning til sunnier, anser shiaer midlertidige ekteskap som gyldige.

Landinfo er ikke kjent med informasjon som indikerer at denne ekteskapsformen er særlig utbredt i Pakistan, heller ikke blant den shiamuslimske delen av befolkningen.

3. GRUNNLEGGENDE KULTURELLE FORHOLD

Ekteskapet er den eneste sosialt, religiøst, kulturelt og juridisk aksepterte ramme for seksualliv mellom to personer av ulikt kjønn i Pakistan. Utenomekteskapeleg seksuelt samkvem (zina) kan straffes med døden.

Forpliktelsene og forventningene til reproduksjon er klare:

Marriage is not only a religious duty, it is a social obligation besides being the main medium for sexual relationship and procreative activities (Malik 2008, s. 142).

Å finne en god ekteskapskandidat regnes som en av foreldrenes viktigste oppgaver og ekteskapsinngåelsen symboliserer at de har fullført sin sosiale og religiøse plikt. Kunnskap om kommende svigerfamilie er svært viktig ved arrangerte ekteskap. Det vil normalt ta tid å få forhandlet fram en avtale om ekteskap.

Det foreligger ikke representativ ekteskapsstatistikk i Pakistan, men det hersker enighet om at de aller færreste pakistanere forblir ugift. Tall fra den hittil siste folketellingen, i 1998, viser at nær 96 prosent av kvinnene og 92 prosent av mennene mellom 35 til 39 år var gift. Ekteskapsstatistikk fra 2007 peker i samme retning; i aldersgruppen 30 til 34 år var 93,2 prosent av kvinnene gift og i aldersgruppen 45 til 49 år var kun 1,4 prosent av kvinnene registrert ugift (UNPD u.å.).

3.1 STORFAMILIEN

Storfamilien bestående av foreldre, deres gifte sønner med familie, samt ugifte barn, er den bærende sosiale institusjon i Pakistan. Andre slektninger, som enker og skilte døtre, kan også inngå i en storfamilie. Idealet, uansett kaste og klasse, by eller landsbygd, er at ingen skal bo alene. Storfamilien er patrilineær og kvinner flytter til mannens hushold etter ekteskapsinngåelse. Ekteskapet vil normalt innebære både mental og økonomisk løsrivelse og opphør av kvinnens rettigheter og plikter overfor sin egen biologiske familie. I transnasjonale ekteskap der ektemannen flytter til kvinnens hjemland forekommer det at han flytter til sin svigerfamilie, noe som kan resultere i frustrasjon og sosial ubalanse (Charsley 2005).

Urbanisering har bidratt til at et økende antall pakistanske familier bor i separate hushold. Slike enheter er imidlertid ikke tradisjonelle kjernefamilier i vestlig forstand, det vil normalt være medlemmer av storfamilien i boenheten (samtale internasjonal NGO Islamabad, april 2015). I alle viktige sosiale og økonomiske

henseende er familiemedlemmene knyttet til sin fars hushold, og vil oppfattes som og optre som en enhet overfor utenforstående.

Samhold, tilhørighet og fellesskap er viktige verdier for pakistanske familiegrupper. Kjønnsegregering organiserer samhandling mellom kvinner og menn. Menns makt over kvinner er et viktig element i familiestrukturen og viser seg gjennom den såkalte Purdah-tradisjonen som blant annet begrenser kvinners adferd og bevegelsesmuligheter utenfor hjemmet. Ifølge sosialantropologen Bjørg Moen forklarer Purdah-tradisjonen sosiale og moralske koder for atferd mellom menn og kvinner i det pakistanske samfunnet (Moen 2009, s. 27).

Storfamiliens sentrale posisjon trer frem i svært mange sammenhenger, men spesielt i forbindelse med konflikter, dødsfall og ekteskap. Storfamilien, dens anseelse og interesser, står i alle sammenhenger over og prioriteres før enkeltindividet. Det er først og fremst gjennom ekteskap at forbindelsene mellom familier og større slektsgrupper vedlikeholdes.

3.1.1 Endogam ekteskapstradisjon

Tradisjoner som innebærer at valg av partner innenfor egen slektskapsgruppe er foretrukket gjelder for alle etniske og religiøse grupper i Punjab og i Pakistan for øvrig. Landinfo er ikke kjent med representative tall for omfanget av endogame ekteskap i Punjab, men det er grunn til å tro at en stor andel av ekteskapene som inngås er mellom parter som er i slekt med hverandre. Ifølge den norske sosialantropologen Torunn Sajjad (2011) som referer til Bittles (1998) varierte andelen familiebaserte ekteskap mellom 38 og 62 prosent i Pakistan på slutten av 1990-tallet. Undersøkelser og studier foretatt etter tusenårsskiftet tilsier både at tallmaterialet er usikkert og at omfanget av ekteskapsformen fremdeles har betydelig utbredelse:

Previous studies have shown that in Pakistan consanguinity was seen in 60% of marriages out of which 80% were between first cousins (Akram, Arif & Fayyaz 2008).

Det hersker rotfestede forestillinger om at ekteskap med nær familie og derved mellom partnere med samme bakgrunn skaper godt utgangspunkt, både for forholdet mellom ekteskapspartnerne og deres relasjoner til øvrige familiemedlemmer. Likeledes at det er flere potensielle meglere med kjennskap til partene ved en eventuell konflikt. Ekteskapene styrker slektskapsbåndene mellom familiene og samtidig vedlikeholdes også den sterke patriarkalske kulturen i det pakistanske samfunnet ved at faren tar beslutninger om ekteskap. I ekteskap mellom nære slektninger overføres myndigheten til å bestemme over jenta til andre mannlige familiemedlemmer (Hussain 1999). Ekteskap innenfor egen familie forhindrer splittelser av eiendommer gjennom arv og sikrer kontroll over ressurser. Verdiavveininger har nok betydning for mange familier i forbindelse med avtaler om ekteskap. En annen grunn kan være at brudepris og medgift blir lavere når brud og brudgom er nære slektninger (Moen 2009).

Mange ser familiebaserte ekteskap som grunnlag for stabilitet. Samtidig medfører slektskapet at det kan være ekstra vanskelig å motsette seg ekteskapsinngåelsen da dette kan få konsekvenser for slektsbåndene. Sanksjonene ved å motsette seg et slikt ekteskap kan være sosial utstøtelse, og i enkelte tilfeller alvorlig fysisk og psykisk vold.

Det ideelle er å gifte seg med fetter på farssiden, men det er også vanlig med fetter/kusineekteskap på morssiden.

3.2 ARRANGERTE EKTESKAP

De aller fleste ekteskap som inngås i Pakistan er arrangert i den forstand at de inngås etter avtaler mellom familier. Det er i mange henseende mer naturlig å anse et ekteskap som en allianse mellom to grupper enn formalisering av en følelsesmessig relasjon mellom to individer. Et ekteskap er en betydningsfull stadfestelse av en eksisterende, eller etablering av en ny allianse, og ofte resultat av forhandlinger hvor både politikk, økonomi, religion og moral har stått på agendaen.

Det er viktig at en avtale om ekteskap fremstår som en familiebeslutning, og således bidrar til å sementere familiens status som en solid enhet. Det er antagelig betydelige forskjeller med hensyn til i hvilken grad partene selv har anledning til å påvirke valget av ektefelle. Likeledes er det også nærliggende å anta at menn i større grad enn kvinner gis anledning til å påvirke valget av ekteskapspartner. Det finnes åpenbart relativt liberale miljøer, hovedsakelig i de store byene, hvor selv kvinner er fri til å velge ekteskapspartner, men familiene vil tilstrebe å fremstille også et individuelt valg av ekteskapspartner som en familiebeslutning.

Ekteskap hvor partene selv har valgt hverandre omtales ofte som love marriage. Rammen rundt ekteskapet vil være arrangert selv om det dreier seg om et såkalt kjærlighetsekteskap. En representant for en kvinneorganisasjon bekreftet i samtale med Landinfo (april 2015) at den overveldende majoriteten av ekteskap som inngås er arrangerte, men hevdet samtidig at det er en utvikling i retning av at de unge kan påvirke valget og bli hørt i spørsmål om valg av ektefelle. Det vil imidlertid være store variasjoner mellom ulike familier og mellom rurale og urbane områder. For personer fra øvre middelklasse og overklassen tillegges det personlige valget større vekt (Malik 2008, s. 142). Aksept fra de involverte familiene er en forutsetning for ekteskap. Det er også en forutsetning for at slike personlige valg skal aksepteres at det dreier seg om ektefelle med riktig sosial status, utdanning og religion.

Det har vært tradisjon for å legge stor vekt på kaste- og klientilhørighet, samt felles geografisk opprinnelse ved valg av ektefelle. En del pakistanere bestrider at kastetilhørighet har betydning i Pakistan i dag og argumenterer med at kaste er en hinduistisk etterlevning i strid med islam. Likevel synes det åpenbart at for en del tradisjonelle familier er kastetilhørighet et viktig kriterium ved valg av ekteskapspartner. Selv om kastesystemet er i endring, gjøres det grundige undersøkelser av kastetilhørigheten til aktuelle ekteskapskandidater og i enkelte miljøer tas det som en selvfølge at kastereglene følges (Moen 2008, s. 68). I de tradisjonelle familiene er det vanlig at ektefellene selv ikke deltar i ekteskapsforhandlingene og de kan av den grunn ha begrenset kunnskap om ektefellen forut for ekteskapsinngåelsen.

En del av forhandlingene er avklaring av hva kvinnen bringer med seg av verdier og eiendeler inn i sin nye familie. Jahez (medgift) er gaver som brudens familie gir til brudgommens familie og kan dreie seg om et bredt spekter av verdier fra penger, møbler og jord til bil eller motorsykkel. Minimum vil ifølge en FN-kilde (mars 2014) være at brudens familie finansierer møbler til parets soverom. Gavene som brudgommens familie gir til bruden (bari), som regel klær og smykker, regnes som brudens personlige eiendeler. Dette er ikke en del av brudeprisen og er ikke nedfelt i

Nikah-kontrakten. Jahez er verdier til kvinnens svigerfamilie og har ingenting med brudepris å gjøre. Tradisjonen stammer fra den tiden Pakistan var en del av Britisk India, har ikke rot i islam og fastsettes ikke i ekteskapskontrakten. Ordningen er kritisert fordi den legger en uforholdsmessig stor økonomisk belastning på kvinnens familie og er kilde til mange konflikter (Gulzar, Nauman, Yahya, Ali & Yaqoob u.å.). Tradisjonen kan i sin ytterste konsekvens føre til at enkelte kvinner forblir ugift fordi familien hennes ikke har økonomi til utgiftene ekteskapsinngåelsen medfører. Det er også rapportert om tilfeller der det fremmes krav i etterkant av ekteskapsinngåelsen. Dersom kravene ikke innfris, kan kvinnen utsettes for vold (samtale FN-organisasjon Islamabad, mars 2014).

Brudepris er en juridisk forpliktelse i henhold til sharia og er kvinnes særøie. Det er kvinnens «forsikring» i tilfelle hun blir enke eller ektemannen vil skilles. Størrelsen på brudeprisen angis i ekteskapskontrakten. The Dowry and Bridal Gifts Restrictions Act av 1976 setter grenser for størrelsen på brudepris, medgift og gaver til brudeparet (AGHS u.å.b). Hensikten med loven er å motvirke at utgifter i forbindelse med ekteskap akselererer og kommer ut av proporsjon. Ifølge loven kan ikke brudeprisen overstige 5000 rupier, men det er grunn til å tro at dette i begrenset grad etterlevs.

Det forekommer at en av partene i et ekteskap har nedsatt fysisk eller psykisk funksjonsevne. Ofte vil den funksjonshemmede tilhøre en mer velstående familie og ektefellen komme fra en mindre privilegert familie. Det kan også være at de tilhører samme storfamilie (eksempelvis fetter/kusine) og slik blir den funksjonshemmede tatt vare på innenfor rammen av storfamilien. Dersom personen med nedsatt funksjonsevne bor i Norge, vil et ekteskap med vedkommende likevel kunne være attraktivt da det gir mulighet for migrasjon til vesten (samtale FN-organisasjon Islamabad, mars 2014). Samme vurdering vil kunne gjøres i tilfelle parten bosatt i Norge har et kriminelt rulleblad.

Enkelte familier praktiserer «bytteekteskap» slik at bror og søster i en familie gifter seg med henholdsvis søster og bror i en annen familie. Motivasjonen for dette kan være å redusere utgifter til ekteskapsinngåelsen, men også å styrke båndene mellom familiene. Det kan være særlig vanskelig å motsette seg et slikt ekteskap, eventuelt bryte ut av det, da det kan få konsekvenser for ekteskapet til søsteren eller broren.

3.3 TVANGSEKTESKAP

Tvangsekteskap er betegnelse på ekteskapsinngåelser der den ene eller begge partene tvinges inn i ekteskapet mot sin vilje. Aurat Foundation² definerer tvangsekteskap slik:

One or both of spouses do not consent to the marriage and some level of duress is involved. Duress can be either physical or emotional or both. In some instances, there may be a threat of violence, adverse repercussions, or social/familial boycott should one or both refuse to marry the other (Zaman 2014, s. 3).

Ekteskap uten partenes samtykke er i strid med sharia og er straffbart etter pakistansk lov. Det er et eksplisitt krav at begge parter samtykker til ekteskapet. Et ekteskap som er inngått ved tvang er ugyldig så lenge det ikke er fullbyrdet ved samleie.

² Aurat Foundation er en lokal NGO som har jobbet med likestilling og kvinners rettigheter i Pakistan siden 1986.

Omfanget av tvangsekteskap antas å være stort selv om ingen har systematisk kunnskap om dette. Det kan være flytende grenser mellom arrangert ekteskap og tvangsekteskap. Flere institusjoner registrerer saker som omhandler vold mot kvinner, deriblant tvangsekteskap, men materialet er ikke systematisert og representativt. Mørketallene er antagelig svært høye.

Det antatt store omfanget av tvangsekteskap reflekteres ikke i antall saker behandlet i rettsapparatet. Selv om tvangsekteskap er straffbart, synes implementeringen å være mangelfull; kun et fåtall saker kommer til påtale eller domfellelse.

Det rapporteres om enkelte pakistanske borgere i utlandet som tar med barna sine til hjemlandet, fratar dem reisedokumenter, og tvinger dem til å inngå ekteskap mot sin vilje (U.S. Department of State 2014). Dette forekommer også i den norsk-pakistanske befolkningen. Pakistanere med oppholdstillatelse i Norge og andre vestlige land kan utsettes for press og bli tvangsgiftet med en person fra opprinnelseslandet, som på den måten får migrasjonsmuligheter. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet utarbeidet i 2013 en handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016)³.

Institutt for samfunnsforskning har evaluert tiltakene mot tvangsekteskap i utlendingsregelverket. Det fremgår av studien at i perioden fra 2010 til mai 2014 ble til sammen 18 søknader om familiejenforening med pakistansk borger avslått med begrunnelse tvang (Lidén, Bredal, Pedersen, Igesund & Staver 2015, s. 47). Dette er et relativt lite tall og det er grunn til å tro at det også her er mørketall. Det er vanskelig å avdekke tvangsekteskap hvis personen som utsettes for tvang ikke selv informerer om det.

3.3.1 «Gift med Koranen»

«Gift med Koranen» innebærer at en kvinne forblir ugift og bor med sin biologiske familie. Bakgrunnen er at hun ikke skal gjøre krav på sin rettmessige arv. U.S. Department of State (2014) beskriver at fenomenet er «forcing a female family member to stay unmarried to avoid division of property». Fenomenet forekommer først og fremst i velstående familier med store verdier, en organisasjon som arbeider med kvinneverdigheter (november 2012) brukte begrepet «landlording families». Ifølge Landinfos kilde dreier dette seg utelukkende om grådighet og materielle verdier, og har ingenting med religion eller kultur å gjøre. Det skjer i hemmelighet innad i den enkelte familien og vil normalt ikke bli offentlig kjent. Det foretas ingen seremoni eller lignende og materialiseres først og fremst ved at kvinnen hindres i å inngå ekteskap. Dette er en ulovlig praksis og har strafferamme på syv år.⁴

3.4 EKTESKAPSALDER

Studier foretatt av demografen Ahmed Feroz viser at på slutten av 1960-tallet var kvinners gjennomsnittsalder ved inngåelse av ekteskap 15,5 år, mens menn i

³ Et tiltak i handlingsplanen er en egen spesialutsending ved Den norske ambassaden i Islamabad som arbeider særskilt med saker der det mistenkes tvang ved inngåelse av ekteskap mellom norsk-pakistaner bosatt i Norge og ektefelle i Pakistan. Det er nedsatt et tverretattlig Kompetanseteam mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse som gir råd, veiledning og assistanse til førstelinjetjenesten i saker som omhandler blant annet tvangsekteskap og æresrelatert vold. Utlendingsdirektoratet (UDI) har en representant i teamet.

⁴ Pakistan Penal Code 498c.

gjennomsnitt var 23 år (Ahmed 1969). Folketellingen i 1998 viste at snittalderen for begge kjønn hadde økt betydelig til 21,3 år til kvinner og 25,8 år for menn. En undersøkelse i 2007 indikerer at kvinners gjennomsnittsalder ved første inngåtte ekteskap hadde økt til 23,1 år (UNDP u.å.).

I Pakistan bidrar tradisjon, religion, økonomi og mer generelle livsbetingelser og lokale maktforhold til at et antatt betydelig omfang av ekteskap involverer svært unge ekteskapspartnere. Det foreligger ikke representativ ekteskapsstatistikk og rapporteringen av ekteskap er mangelfull i store områder av Pakistan, antagelig også i rurale Punjab. Ekteskapsstatistikken er basert på offisielle tall og inkluderer ikke uregistrerte ekteskap, dvs. religiøse ekteskap som ikke er registrert av Union Council. En av Landinfos godt informerte samtalepartnere (mars 2014) bekreftet at mange ekteskap ikke er registrert, særlig i rurale områder der ekteskapsalderen er lavere enn i landet for øvrig. Det er grunn til å tro at det er store forskjeller mellom by og landsbygd og mellom ulike sosiokulturelle grupper når det gjelder alder ved ekteskapsinngåelse.

Den kjennskap Landinfo har til ekteskapsalder i Pakistan tilsier at normalt er mannen eldre enn kvinnen. Ekteskap der aldersforskjellen er stor, og kvinnen er den eldste, anses uvanlig, upassende og forekommer kun unntaksvis. Kvinnen trer ved ekteskapsinngåelsen inn i mannens familie og bruden anses å være en «investering» for familien, først og fremst ved at hun forventes å føde barn, i tillegg til å delta i den «daglige driften» av storfamilien. Den sentrale hensikten med ekteskapet er å etablere legale rammer for seksualitet, reproduksjon og familieetablering. En kvinne som har passert 40 vil i begrenset grad være en slik investering da hun er i en alder hvor hun ikke kan forventes å bidra med mange barn til storfamilien. Ekteskapsinngåelse med en kvinne over fruktbar alder vil normalt ikke anses hensiktsmessig. Første gangs ekteskap med en kvinne som vanskelig kan forventes å føde barn avviker sterkt fra pakistansk tradisjon. En godt informert kilde hevdet at det er vanskelig å se for seg at en ung mann avstår fra å danne egen familie av kjærlighet til en eldre kvinne (samtale i Islamabad, mars 2014). Det forekommer svært sjeldent at en ugift mann inngår ekteskap med en skilt kvinne med barn.

Konseptet «ektepar uten barn» er tilnærmet ikke-eksisterende i Pakistan. Ekteskapsinngåelsen utløser tilnærmet automatisk forventning om familieforøkelse, dette uavhengig av bosted og familiens kulturelle og økonomiske posisjon. Etter at paret har fått første barnet, vil det kunne være aksept for en pause før neste barn (samtale FN-organisasjon Islamabad, mars 2014).

3.5 MØTEPLASSER

Den sosiale og kulturelle konteksten i Pakistan er patriarkalsk og ære er svært viktig. Ære betinges av mennenes evne til å ha kontroll over familiens kvinner og er nært knyttet til familiegruppens kvinner. Kvinnenes oppførsel påvirker hele storfamiliens omdømme og må derfor beskyttes slik at de ikke gis anledning til å begå usømmelig adferd, eller komme i situasjoner hvor det kan stilles spørsmål ved om det har blitt begått umoral.

Kvinnens bevegelsesfrihet vil variere mellom landsbygda og byene samt hvilken sosioøkonomisk klasse kvinnen tilhører. I rurale områder vil det normalt være svært begrensede muligheter for unge kvinner og menn til å møtes og utvikle et kjærlighetsforhold. Det vil også gjelde i semi-urbane områder som Gujrat, Kharian

og Jhelum, der en stor andel av den norsk-pakistanske befolkningen stammer fra. Det vil eksempelvis være uvanlig at en kvinne går alene på kafe, hun vil normalt være sammen med andre kvinner eller medlemmer av egen storfamilie. En lokal kilde i Gujrat som ønsker full anonymitet (april 2015) pekte på at en kvinne som går på markedet som hovedregel vil være sammen med andre kvinner. I den grad det forekommer kjærlighetsforhold uten familiens viten og samtykke, vil det kunne være på distriktets universiteter, men kilden understreket at slike forhold er uvanlig. Generelt vil kjæresteforhold ikke aksepteres, selv om det dreier seg om kjærester som i utgangspunktet er god «match», dvs. personer som kommer fra samme kultur, sosioøkonomisk sjikt og kaste. Et kjæresteforhold innebærer tap av kontroll over jentas seksualitet og dermed tap av ære for hennes familie.

Selv i de store byene vil det kun unntaksvis være kvinner som åpent sitter alene på et offentlig sted. I byene vil gutter og jenter kunne møtes på skoler, utdanningsinstitusjoner eller sosiale arrangementer som bryllup eller lignende. Internett og mobiltelefoner er utbredt og er nye arenaer for privat kommunikasjon. Barn av overklassen vil i større grad enn andre kunne utvikle relasjoner på fester eller gjennom studier i utlandet (Malik 2008, s. 142).

3.6 ÆRE OG ÆRESRELATERT VOLD

I Pakistan er ære viktig. Ifølge sosialantropologen Unni Wikan (2008) kjennetegnes æreskulturer av at æren er selve akselen som livet roterer rundt. En persons æresgruppe er gitt ved at man fødes inn i den og det vil ha svært store omkostninger å bryte ut av den. Ære handler om respekt i egne og andres øyne. En familie uten ære er en familie uten status. Det ligger i æreskodeksens natur at det må treffes tiltak for å gjenopprette tapt ære. Drap av nære familiemedlemmer vil i enkelte situasjoner anses både som akseptabelt og nødvendig for å gjenopprette status. Ved zina vil det anses legitimt at en far dreper sin datter og det er aksept for at en ektemann kan drepe sin ektefelle ved eksempelvis utroskap for å gjenopprette tapt ære. Dette illustrerer ærens helt sentrale plass. Det å bli omtalt eller oppfattet som skamløs eller vanæret, er noe av det mest alvorlige som kan ramme en familie eller slekt.

Kvinnens oppførsel påvirker hele gruppens og familiens omdømme. Bakgrunnen for æresrelatert vold vil ofte være at en av familiens kvinner har forbrutt seg mot sentrale normer og på den måten skadet familiens ære og anseelse. Rykter eller udokumenterte påstander kan også medføre ærestap som krever tiltak for å gjenopprette æren. Æresrelaterte drap eller vold begås i den hensikt å gjenopprette æren til familien eller slekten som føler seg krenket (HRCP 2014, s. 180). Volden utøves på vegne av familiegruppen og det er ofte flere gjerningsmenn som nesten alltid vil ha slektskap til den som drepes gjennom blodsband eller ekteskap.

Utenomekteskapelige seksuelt samvær påfører familien ærestap, men er samtidig en forbrytelse som utløser alvorlige straffereaksjoner. Hudood Ordinance 1979 definerer zina slik:

A man and a woman are said to commit zina if they wilfully have sexual intercourse without being validly married to each other (Hudood Ordinance 1979).

Straffen vil være avhengig av omstendighetene, men aktuelle straffemetoder er steining eller pisking. En person som ikke er voksen vil straffes med fengsel og/eller bøter. Beviskravene er strenge.

I tillegg vil par som innleder utenomekteskapelige forhold risikere sosial utstøtelse og utenomrettslige reaksjoner fra egen familie og lokalmiljø. Særlig vil disse rettes mot kvinnen, som risikerer å bli utsatt for alvorlige overgrep for å gjenopprette æren. En 25 år gammel kvinne ble i mai 2014 drept utenfor et rettslokale i Lahore fordi hun hadde giftet seg uten familiens samtykke. Kvinnens far erkjente å ha bidratt til drapet på sin datter (Express Tribune 2014). Også i Skandinavia har pakistanere blitt utsatt for æresrelatert vold og drap. Pakistanske Ghazala Khan ble i september 2005 drept av sin egen familie i København fordi hun hadde giftet seg med afghanske Emal uten familiens samtykke. Ni familiemedlemmer ble i retten kjent skyldig for drap eller medvirkning til drap på Ghazala og drapsforsøk på hennes ektemann (Wikan 2008).

Mannen vil også kunne møte reaksjoner. Det kan dreie seg om utstøtelse fra familien eller at han tvinges til å gifte seg med en annen kvinne. Det forekommer også at mannen utsettes for trusler, grov vold og drap. Likevel er det samfunnets oppfatning at når utenomekteskapelig samkvem skjer, er det kvinnen som bærer hovedansvaret (samtale kvinnerettsorganisasjon Islamabad, november 2012).

Det er ingen som har oversikt over omfanget av æresdrap i Pakistan, men alle kilder er samstemte om at det forekommer og at det antagelig er relativt utbredt. Aurat Foundation har registrert 2 773 æresdrap i perioden 2008 til 2012. Mørketallene er høye og det antas at kun to prosent av æresdrapene rapporteres (U.S. Department of State 2014). I 2014 registrerte HRCP 932 æresrelaterte drap på kvinner, en økning fra 2013 da 869 kvinner ble registrert drept (HRCP 2014, s. 180). I 2012 ble 913 kvinner registrert drept i ærens navn (HRCP 2013, s. 171).

I Gujrat, distriktet hvor en stor andel av den norsk-pakistanske befolkningen stammer fra, ble det i 2013 rapportert om 51 æresdrap. I 2014 ble antallet redusert til 36 registrerte drap. De fleste drapene skjer i de rurale områdene av distriktet (Butt 2015). En lokal kilde bekreftet i samtale med Landinfo (april 2015) at pakistanere bosatt i utlandet er involvert i en del av sakene. Kilden kunne ikke forklare hva som var bakgrunnen for endringen i det rapporterte omfanget de siste to årene. Det er uklart om trenden vil fortsette i 2015. Kilden opplyste at det i løpet av de siste ukene (april 2015) hadde vært fem æresdrap.

Æresdrap er straffbart etter pakistansk lovgivning. Loven ble endret i 2004 slik at æresdrap i prinsippet straffes under de samme straffebestemmelsene som mord (Lari 2011). Dette har medført at en større andel av æresdrapene antagelig skjer i hemmelighet og at hendelsen ikke når offentlighetens lys.

Det er ikke offentlig påtale i Pakistan og et mord anses som en handling mot individet og ikke en handling mot staten. Dette innebærer at gjerningsmannen kan be om tilgivelse av offerets familie og det kan betales kompensasjon (blodpenger).⁵ Saken vil da anses løst og avsluttet. Nasjonale og internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner er bekymret for denne praksisen:

Human rights groups criticized the federal law banning honor killings because it allows the victim or the victim's heirs to negotiate physical or monetary restitution with the perpetrator in exchange for dropping charges (U.S. Department of State 2014).

⁵ De islamske prinsippene om gjengjeldelse (qisas) eller blodpenger (diyat) er nedfelt i pakistansk straffelov.

Ved æresdrap vil det være nære relasjoner mellom offer og drapsmann, familien vil således ikke ønske at gjerningsmannen skal idømmes en streng straff (samtale HRCPC Lahore, november 2012). Realiteten er at en stor andel av de som begår æresdrap opererer under straffefrihet og sakene gjøres opp utenfor rettsapparatet.

3.7 PAKISTANERE UTENFOR PAKISTAN OG I NORGE

En stor pakistansk befolkning bor utenfor landets grenser, det dreier seg om flere millioner. Et stort antall bor i Midtøsten, men mange er også bosatt i Europa.

På grunn av den vanskelig humanitære og sikkerhetsmessige situasjonen i Pakistan, ønsker mange pakistanere å migrere til vesten. I 2012 og 2013 søkte henholdsvis 19 785 og 20 815 pakistanske borgere asyl i Europa, hvilket utgjør en av de fem største asylsøkergruppene til Europa (Eurostat u.å.).

Det har siden slutten av 1960-tallet kommet mange personer med pakistansk bakgrunn til Norge. Mange har etablert seg og bodd i landet i flere tiår. Statistisk sentralbyrå (SSB) beregnet antallet pakistanere i Norge til å være 35 415 personer pr. 1.1.2014 (SSB 2014). Familieinnvandring har i perioden etter 1990 vært den viktigste innvandringsgrunnen til Norge, også for den pakistanske befolkningen. Tall fra SSB viser at mellom 300 og 500 pakistanske familieinnvandrere kom til Norge hvert år fra 1990 til 2012. I Storbritannia bor om lag en million pakistanere. Ekteskap og familieinnvandring er den viktigste grunnen for migrasjon fra Pakistan til Storbritannia (Charsley 2013).

For den pakistanske befolkningen i Norge vil kultur og tradisjon kunne endres med lang botid. Det synes likevel å være slik at en stor majoritet av personer med pakistansk bakgrunn i Norge gifter seg med personer med samme landbakgrunn. En lokal kilde i Gujrat (april 2015) mente at den pakistanske befolkningen i Norge har tett kontakt med slekt og familie i hjemlandet. Det er mye reisevirksomhet mellom de to landene og norsk-pakistanere investerer store summer i hus og eiendommer i området. Kilden antok at familien i Pakistan vil ha stor innflytelse på valg av ektefelle, selv om dette dreier seg om en familie som har vært bosatt i Norge i flere tiår. Pakistanere ønsker å videreføre sin pakistanske kultur gjennom barna og henteekteskap er i så måte et egnet virkemiddel.

Andelen norsk-pakistanere som henter ektefelle i Pakistan er synkende etter tusenårsskiftet og bakgrunnen er antagelig at det er blitt mer vanlig at norsk-pakistanere gifter seg med hverandre (Sandnes & Henriksen 2014). En overveldende majoritet, om lag 95 prosent, inngår fortsatt ekteskap innad i egen landgruppe. En svært liten andel av den pakistanske befolkningen inngår ekteskap med den norske majoritetsbefolkningen.

En studie fra Institutt for samfunnsforskning viser at tilbøyeligheten til å være gift ved 25-års alder er fallende for den pakistanske befolkningen i Norge. Tidligere var en stor andel av den norsk-pakistanske befolkningen gift ved 25 års alder. Tall fra 2011 viser at 30 prosent av kvinnene og 20 prosent av mennene var gift ved 25 års alder. Kun fem prosent av kvinnene og en prosent av mennene var gift ved 21 års alder. I motsetning til tidligere er ekteskapsalder for personer med pakistansk bakgrunn nå lik andre med ikke-vestlig bakgrunn. Forskere tror den viktigste forklaringen er at minoritetsgrupper, også pakistanere, har ambisjon om sosial mobilitet. Utdannelse bidrar til at giftemål og familieetablering utsettes (Lidén, Bredal, Pedersen, Igesund & Staver 2015, s. 37).

4. BRYLLUPSFEIRINGEN

Geografisk og kulturelt befinner Pakistan seg mellom de arabisk-muslimske områdene i vest og det sørasiatiske subkontinentet i øst. Bryllupsfeiringens ulike seremonier illustrerer dette (Norsk Folkemuseum 2008). De religiøse bryllupsritualene er forankret i muslimske tradisjoner, mens de sekulære ritualene er påvirket av hinduistiske skikker som stammer fra tiden i Britisk India. I Punjab er bryllupsfeiringens ulike elementer først og fremst uttrykk for kulturell praksis og ikke religion, hvilket innebærer at de religiøse minoritetene i hovedsak følger de samme ritualene og seremoniene som den muslimske majoritetsbefolkningen. Forskjellen er at de religiøse minoritetene feirer i kirker eller i templer. En lokalt ansatt i en FN-organisasjon mente at bryllupsfeiring i Pakistan til forveksling er lik bryllupsfeiring slik den fremstilles i Bollywood-filmene (samtale i Islamabad, april 2014).

Felles for alle pakistanere, både i og utenfor Pakistan, er at bryllup er en stor begivenhet for de to som gifter seg og deres storfamilier. Seremoni og feiring varierer og avhenger blant annet av den enkelte families økonomi, status og bosted. Bryllupsarrangementet gjenspeiler ekteskapets sentrale posisjon og innebærer et stort økonomisk løft for begge de involverte familiene. Antall gjester, omfanget av feiringen og brudeparets klesdrakt og smykker gir signaler om familiens økonomiske og sosiale posisjon. For familier med begrensede økonomiske ressurser kan det være umulig å klare utgiftene til en stor bryllupsfeiring og feiringen vil dermed være mer beskjeden. Idealet er storslagen feiring og forventninger om at hele slekten og nabolaget inviteres, også slektninger som bor andre steder i Pakistan eller i utlandet. Bryllup er en anledning til å samle familienettverk som er geografisk spredt og pakistanere vil strekke seg langt for å delta i familiemedlemmers bryllupsfeiring. Alle generasjoner deltar i feiringen, alt fra små babyer til familiens eldste. Det er ikke uvanlig at flere hundre mennesker er til stede. Feiringen består av en rekke elementer og går vanligvis over flere dager, ofte en helg. Bryllupets hovedfeiring vil normalt gå over to dager; den første dagen omtales som Baraat og betegner inngåelse av ekteskapskontrakten (Nikah-seremonien) og at bruden forlater sin fars hus (Rukshati), mens selve bryllupsfesten avholdes den andre dagen. I og med at de forskjellige seremoniene forutsetter at brudedefølget reiser mellom de respektive hjemmene, var det tidligere vanlig at det gikk noen dager mellom de ulike seremoniene (Norsk Folkemuseum 2008).

Bryllup er et stort arrangement som krever mye organisering, tid og logistikk. Både mat, drikke, lokaler, antrekk, gaver og musikk må planlegges og organiseres. Det er ikke uvanlig at de involverte familiene bruker måneder på å planlegge og år på å spare penger til å gjennomføre bryllupet. Utgiftene til bryllupsfeiringen fordeles mellom de to familiene, men utgiftene for brudens familie vil antagelig totalt sett være høyest, noe som bidrar til å forklare bekymringen over å få mange døtre. Brudeparet får gaver av gjestene, ofte vil det være i form av en konvolutt med penger (Charsley 2013, s. 33).

Det er helt uvanlig at ekteskapsinngåelsen ikke feires med en stor bryllupsfest. Et pakistansk ekteskap kan ikke inngås i hemmelighet. Dette er en begivenhet som berører de to involverte storfamiliene, i tillegg til lokalsamfunnene som familiene er en del av. En kilde (april 2015) mente at i enkelte tilfeller, eksempelvis hvis en skilt kvinne gifter seg på nytt, vil bryllupsfeiringen kunne tones ned, men det vil avhenge

av den enkelte familie. Dreier det seg om tradisjonelle og svært religiøse familier og miljø, vil feiringen være kjønnssegregert slik at kvinner og menn oppholder seg i ulike rom og spiser hver for seg. Kjønnssegregering praktiseres i mindre grad i byene og blant de øvre sosiale lag (Norsk Folkemuseum 2008). Begivenhetene blir grundig dokumentert ved at det fotograferes flittig og de senere årene har det blitt vanlig at alt filmes. Filmene distribueres til nære familiemedlemmer i etterkant. Unntaksvis er det forbud mot filming av religiøse grunner, men også her vil det tas bilder (Charsley 2013, s. 38).

Geografisk avstand mellom den kommende brud og brudgom, at den ene er bosatt i Norge og den andre i Pakistan, er ikke grunn til å dempe bryllupsfeiringen, heller tvert i mot. Norsk-pakistanere arrangerer ofte bryllup i Pakistan. En grunn kan være at det er betydelig billigere å arrangere bryllup i Pakistan, samt at familie og slekt bosatt i Pakistan får delta på feiringen. Dreier det seg om henteekteskap, er det ikke gitt at parten og familiemedlemmer bosatt i Pakistan får visum til å delta på bryllupsfeiringen i Norge.

Det forekommer at familier bosatt i et vestlig land betaler bryllupsfesten, uavhengig av om det dreier seg om bruden eller brudgommens familie. Bakgrunnen er at familier bosatt i vesten generelt har bedre økonomi enn de som er bosatt i Pakistan (Charsley 2013).

4.1 FORLOVELSE

Forlovelse har ingen formell juridisk status, er ikke regulert i lovverket og har heller ikke bakgrunn i islam og islamsk rett. Det er med andre ord verken sekulære eller religiøse reguleringer knyttet til inngåelse eller brudd på forlovelser.

Forlovelse er en intensjonsavtale om ekteskap og paret er forlovet inntil bryllupet finner sted. I forbindelse med en utstilling om pakistanske bryllup skriver Norsk Folkemuseum (2008) at forlovelsen (Mangni) markerer den formelle aksepten av ekteskapstilbudet. Forlovelse er å anse som et løfte om ekteskap og forlovelsesseremonien er en feiring av den inngåtte avtalen mellom de to familiene. I og med at tilnærmet alle ekteskap er arrangerte, vil som hovedregel de to familiene kjenne hverandre godt.

Det foreligger lite konkret informasjon om omfanget av feiringen og antallet gjester. Det har antagelig sin bakgrunn i at det er store variasjoner. Søtsaker, brudeantrekk og forlovelsesringer står sentralt i feiringen:

Marriage is to be preceded by an engagement (mangni) where rings, clothes, and sweets are exchanged and a feast with music is given by the groom's family (Malik 2008).

Hvor lenge et par er forlovet vil variere og det er ikke mulig å generalisere rundt dette. Familiene kan ha blitt enige om ekteskap mens barna var nyfødte eller småbarn, mens i andre tilfeller blir ekteskapet planlagt først når barna kommer i puberteten eller anses gifteklare. Det er også store variasjoner når det gjelder hvorvidt det forlovede paret tillates å ha kontakt med hverandre før bryllupet. Flere kilder antyder at slik kontakt har blitt mer vanlig de senere årene og at moderne kommunikasjonsteknologi bidrar til det (Charsley 2013, s. 26). Forlovelser gir ingen legitimitet til relasjonen eller legitimerer at de to kan være sammen uten andre til stede. Institutt for samfunnsforskning påpeker at enkelte muslimer i Norge gifter seg

religiøst som en form for forlovelsestid, dette fungerer som en legitimering av kjæresterelasjonen i ventetiden (Bredal & Wærstad 2014).

Når en forlovelse brytes, vil det være vanlig å levere tilbake gaver gitt i anledning forlovelsen. Brutte forlovelser er antagelig relativt uvanlig og kan få negative konsekvenser for relasjonen mellom de to familiene. Et bittert brudd kan få særlig alvorlige konsekvenser i de tilfellene det er nært slektskap mellom partene.

En kvinneorganisasjon (april 2015) kjente ikke til tilfeller hvor brutt forlovelse har resultert i vold eller drap. Generelt vil en brutt forlovelse være et større problem for en kvinne enn for en mann ved at hun påføres et stigma som kan resultere i at hun forblir ugift. En mann vil relativt enkelt kunne forlove seg på nytt.

4.2 MEHNDI

Henna-seremonien, Mehndi, er opprinnelig en hinduistisk tradisjon forbeholdt den nærmeste familien. Ritualet finner normalt sted en eller to dager før selve bryllupet og symboliserer avslutningen av bryllupsforberedelsene. Opprinnelig var dette et renselsesritual som skulle klargjøre bruden for bryllupet.

Tradisjonelt vil det være to ulike arrangementer, ett for bruden og ett for brudgommens slektninger. I moderne, urbane bryllup er det blitt mer vanlig å ha felles mehndi slik at kvinner og menn fra begge familier er sammen (Charsley 2013, s. 30).

Det tradisjonelle hennamønsteret påføres armer og hender på bruden og de kvinnelige gjestene. Hennaen setter seg i huden og vil holde i mange dager. Det vil ofte være nære slektninger som dekorerer bruden, samtidig som de gir henne (og eventuelt brudgommen dersom han er til stede) søtsaker. Musikk, dans og sang er viktige elementer i feiringen.

4.3 NIKAH-SEREMONIEN

Begrepet Nikah er arabisk og betyr ekteskapskontrakt mellom mann og kvinne i den hensikt å legalisere en seksuell relasjon. Nikah er gjennomføringen av et muslimsk ekteskap. Ekteskapsinngåelsen er signering av ekteskapskontrakten NikahNama. Kontraktens innhold og utforming skal være i tråd med religiøse og lokale krav og tradisjoner.

Baraat⁶ er prosesjonen av brudgommens slekt og familie som følger brudgommen til brudens hjem for Nikah-seremonien og for å hente bruden til sitt hjem (Rukshati). Tradisjonelt var det vanlig at følget kom dansende gjennom gatene til brudens hus i prosesjon ledet av medfølgende musikanter og med brudgommen til hest. I dag er det like vanlig å pynte en bil med blomstergirlandere og komme sakte kjørende til stedet hvor festen holdes (Norsk Folkemuseum 2008).

Det er ingen formelle krav til prosedyre under selve seremonien. Ofte vil seremonien ledes av en imam, men den kan i prinsippet ledes av enhver mannlig muslim da det ikke er krav til formell posisjon. Seremonien finner normalt sted i brudens hjem og finansieres av kvinnens familie. Det vil normalt være færre gjester enn under

⁶ Baraat er også betegnelsen på festen der Nikah-seremonien og Rukshati inngår, jf. s.17.

bryllupsfesten (Valima), men en velinformert kilde hevdet at han har erfart at det inviteres bredere til Baraat enn Valima (e-post, juni 2015).

4.3.1 NikahNama

Det er en grunnleggende forutsetning at partene inngår kontrakten frivillig og i utgangspunktet kan begge parter sette betingelser for kontrakten, blant annet kvinnens rett til skilsmisse. Brudeprisen (Mahr) er i tråd med islam og fastsettes i ekteskapskontrakten. Dette skal være kvinnens særeie og gis som sikkerhet i tilfelle mannen dør eller vil skilles (samtale FN-organisasjon Islamabad, mars 2014). Eventuelle betingelser og brudeprisens størrelse kunngjøres i vitnenes nærvær. Medgiften Jahez har ikke røtter i islam og fastsettes således ikke i ekteskapskontrakten.

Brudeparet må være representert gjennom vitner. Det kreves at minimum to vitner er til stede under Nikah-seremonien, vanligvis fedrene til brudeparet. Antallet andre familiemedlemmer til stede vil variere. Om vitnene er kvinner, er det krav til to vitner fra hver familie. Ekteskapskontrakten nedtegnes av Nikah-registraren og signeres av partene og vitnene.

Brud og brudgom kan gi fullmakt til sine fedre eller andre nære familiemedlemmer til å formalisere ekteskapsinngåelsen sammen med Nikah-registraren og et vitne fra hver av partenes familier. I tilfelle partene ikke selv er til stede, nedtegnes ekteskapskontrakten av Nikah-registraren og signeres av partnernes representanter (vakil) og vitnene.

4.4 RUKSHATI

Rukshati er markering av at bruden forlater sin fars hus og trer inn i ektefellens familie. Etter at Nikah er gjennomført og mat er servert, skal bruden ta avskjed med sin familie. Rukshati innebærer at bruden offisielt forlater sin biologiske familie sammen med brudgommen og hans familie. Avskjedsseremonien preges ofte av tårer, bruden og hennes familie er triste fordi hun nå skal ta farvel med sine foreldre og slektninger. En koran, som er en gave fra brudens svigermor, holdes over brudens hode i det hun forlater sitt hjem. Ved ankomst til brudens nye hjem, leses en særskilt tekst fra koranen, Sura-e-Rehman (Norsk Folkemuseum 2008).

Rukshati kan ses på som et seremonielt uttrykk for at ektefellene rent praktisk har tilgang til hverandre. Etter Nikah-seremonien kan partene legalt være tilgjengelige for hverandre og seksuelt samkvem vil ikke representere zina. Rukshati kan gjennomføres både før og etter bryllupsfesten, men det er definitivt mest vanlig at Rukshati skjer før Valima. Det bekreftet en kvinnelig pakistansk advokat i samtale med Landinfo (april 2015).

Når bruden ankommer sitt nye hjem blir hun henvist til et spesielt dekorert rom (arosi) og hun vil få gaver av familiens kvinner (Malik 2008).

4.5 VALIMA

Valima er selve bryllupsfesten; her feires ekteskapsinngåelsen, at bruden har blitt del av brudgommens familie og at ekteskapet eventuelt er fullbyrdet. Ofte, men ikke alltid, vil Valima være dagen etter ekteskapsinngåelsen og Rukshati. God mat og drikke er en viktig del av feiringen, som tradisjonelt arrangeres og betales av brudgommens familie. Ifølge en menneskerettighetsadvokat (april 2015) er dette i

ferd med å endre seg, særlig i urbane middelklassefamilier. Her er det mer vanlig at de to familiene deler på utgiftene. Kildens sønn hadde nylig giftet seg. De to familiene delte utgiftene ved at de betalte for det antallet gjester som familien inviterte. Kilden opplyste videre at det har blitt noe mer vanlig å slå sammen Valima og Rukshati til en felles feiring.

Valima er å anse som en kunngjøring av ekteskapet lokalt. Paret vil både sosialt og religiøst oppfattes som ektefeller. Familie, slekt, naboer og venner inviteres. Idealet er at fattig som rik inviteres til festen. Profeten skal ha sagt at noe av det verste som finnes, er bryllupsfester hvor de fattige ikke får delta.

I byene og urbane områder er bryllupsfesten ofte på hoteller eller i såkalte marriage halls. Klesdrakten til brudeparet vil være rikt dekorert med stoff av beste kvalitet. Bryllupsdraktene skal både være spektakulære og storslåtte, men samtidig forholde seg til dypt forankrede tradisjoner (Norsk Folkemuseum 2008). Bruden vil bære smykker og være kledd i fargerik silke med broderier, mens brudgommens klesdrakt vil være lang tunika, broderte sko og turban (Malik 2008). Normalt har brudeparet ulik klesdrakt under Baraat og Valima. Det forekommer at menn er kledd i vestlig dress, særlig på Valima.

5. REGISTRERING AV EKTESKAP

Det følger av MFLO at både ekteskap og skilsmisser skal registreres ved Union Council (UC), det lokale registreringskontoret der personen har tilknytning. En forutsetning for å få ekteskapet registrert er at begge parter er i besittelse av ID-kort, et vilkår som en del av befolkningen ikke oppfyller. Det fremgår ikke av loven at det er tidsfrister for registreringen. Nikah-registraren er ansvarlig for ekteskapsregisteret.

UC er det laveste administrative nivået i Pakistan og kan sammenlignes med norske kommuner. UC er ansvarlig for å registrere fødsler, død, ekteskap og skilsmisser. Lokal forvaltning i enkelte deler av Pakistan er delegert til såkalte Cantonments. Det skal være mer enn førti slike Cantonments i landet, særlig i de store byene. Disse er ansvarlig for å registrere fødsler, død, ekteskap og skilsmisse.

MFLOs artikkel 5 hjemler straffeansvar for den som unnlater å registrere et inngått ekteskap. Straffen er fengsel eller bot (MFLO 1961). Det er imidlertid lite som tyder på at de som unnlater å registrere ekteskapet blir straffeforfulgt. Et uregistrert ekteskap vil ikke anses ugyldig av myndighetene og partene vil oppfattes som gift i sitt lokalmiljø, både sosialt, kulturelt og religiøst. En del unnlater å registrere ekteskapet fordi de ikke ser hensikten med det. En samtalepartner i Islamabad (mars 2014) ordla seg slik: «Everyone knows she's my wife». Andre er av den oppfatning at ekteskap er et privat anliggende som ikke angår offentlig myndighet.

Selv om ikke ekteskapet er registrert ved UC, vil imamen som gjennomførte Nikah-seremonien normalt beholde en kopi av Nikah-kontrakten (samtale i Islamabad, mars 2014).

5.1 DE RELIGIØSE MINORITETENE

Det foreligger en registreringsordning for den kristne minoriteten, hvilket fremgår av Christian Marriage Act. Den største religiøse minoriteten, hinduene, får derimot ikke registrert ekteskapene sine (Giskhori 2011). Hinduer, sikher og bahai'er har over lengre tid kjempet for å få på plass en registreringsordning og hevder at det har sivilrettslige konsekvenser å ikke være i besittelse av en ekteskapsattest:

The Hindu and Sikh communities expressed concern over lack of a mechanism to register marriages of citizens from their communities, and said that that contributed to married couples being exploited and harassed by the police and created complications in matters of divorce, maintenance and inheritance (HRCP 2014).

Ahmadiyyaene anses ikke å være muslimer og er derfor ikke omfattet av MFLO. Canadiske utlendingsmyndigheter opplyste i 2009 at ahmadiyyaene har et eget system for registrering av ekteskap og at dette forvaltes av ahmadiyyaene selv (Immigration and Refugee Board of Canada 2009).

6. SKILSMISSE

I 1998 var mindre enn en halv prosent av mennene registrert med sivilstatus skilt. Av kvinner i aldersgruppen 35 til 49 år var 0,7 prosent skilt (UNDP u.å.). I løpet av siste tiåret har antallet skilsmisser økt, hovedsakelig i de øvre samfunnslag og den utdannede delen av befolkningen (The Nation 2014).

Ekteskapsavtalen Nikah er en avtale mellom en mann og kvinne om at de skal leve sammen som ektefeller. Skilsmisse betyr at kontrakten avsluttes. Separasjon er ikke et konsept i muslimske ekteskap, enten er paret gift eller skilt (AGHS u.å.a, s. 4).

Menn og kvinner har ulike rettigheter til å ta ut skilsmisse:

If the husband initiates the breaking up of the marriage contract, it is called Talaq or divorce. If the wife files a case for divorce in the court it is called "dissolution of marriage" (AGHS u.å.a, s. 4).

Det vil i praksis være svært vanskelig for en kvinne å oppløse ekteskapet hvis mannen motsetter seg dette.

Talaq

Mannen har en ensidig og absolutt rett til skilsmisse og det er tilstrekkelig at han muntlig uttrykker at han vil skilles (talaq). Han behøver ikke å begrunne skilsmissen, men han plikter å melde fra om skilsmissen til UC. Det kan være ulike grunner til at en mann ønsker skilsmisse: at ektefellen ikke er i stand til å få barn eller bare føder jentebarn, at hun ikke aksepterer at han tar en ektefelle nummer to eller at mannen av andre grunner ikke ønsker å fortsette ekteskapet.

Registreringskontoret UC skal sørge for megling mellom partene gjennom Arbitration Council (AC) i den hensikt å oppnå forsoning. Hvis mannen insisterer på

talaq, plikter UC å utstede en skilsmisseattest uavhengig av om ektefellene har møtt til megling.

Rettslig oppløsning av ekteskap

Denne formen for skilsmisse innebærer at kvinnen går til en familiedomstol og søker om oppløsning av ekteskapet (Dissolution of Marriage). Hvis det foreligger legale grunner til skilsmissen, påvirkes ikke hennes økonomiske rettigheter og hun har rett til å beholde brudeprisen. De legale skilsmissegrunnene er flere og disse er nedfelt i The Dissolution of Muslim Marriages Act artikkel 2:

1. Mannen har vært fraværende i fire år og ingen vet hvor han er
2. Mannen har i en periode på to år ikke overholdt forsørgelsesplikten
3. Mannen har tatt en ekstra kone (additional wife) i strid med bestemmelsene i MFLO
4. Mannen er dømt til syv års fengsel eller mer for en kriminell handling
5. Mannen har over en periode på tre år ikke oppfylt sine ekteskapelige forpliktelser
6. Mannen var impotent da ekteskapet ble inngått og fortsetter å være impotent
7. Mannen lider av spedalskhet, eller andre alvorlig fysiske eller psykiske lidelser

Delegert rett til skilsmisse

Kvinnen vil ha rett til skilsmisse dersom det er nedfelt i ekteskapskontrakten (NikahNama). Formelt er dette en delegert rett til skilsmisse som ektemannen gir sin hustru, retten kan gis med eller uten betingelser. Normalt vil retten gis i forbindelse med signeringen av NikahNama, men kan også gis senere. I realiteten har kun et fåtall kvinner en slik delegert rett til skilsmisse da det ikke er sosial aksept for at kvinner stiller slike krav.

Dersom kvinnen har rett til skilsmisse nedfelt i NikahNama, er ikke rettslig behandling nødvendig. Kvinnen henvender seg til AC som innkaller partene til samtale i den hensikt å kartlegge hvorvidt det har skjedd en gjenforening. Hvis så ikke er tilfelle, vil skilsmissen være et faktum etter tre måneder (iddat-perioden).

Khula

Khula er en frivillig skilsmisse initiert av kvinnen, bakgrunnen er at hun ikke kan fortsette ekteskapet fordi hun ikke har følelser for sin mann (AGHS u.å.a). Det kreves rettslig behandling og det vil i praksis være en lang og krevende prosess i rettsvesenet. Domstolen tar stilling til om kvinnen må frasi seg hele eller deler av brudeprisen. I realiteten er dette en økonomisk kompensasjon mot at hun får skille seg. En del kvinner bruker av brudeprisen mens hun er gift og vil derfor ikke være i stand til å oppfylle vilkåret om tilbakebetaling.

Mubarat er en form for khula som innebærer at mannen og kvinnen blir enig om å skilles. Paret melder fra om dette til UC som i hovedsak vil følge samme prosedyre som ved talaq.

6.1 REGISTRERING AV SKILSMISSE

Skilsmisse (talaq) er ikke juridisk gyldig før den er registrert ved UC med kopi til ektefellen. I utgangspunktet skal den registreres ved det UC hvor ekteskapet

opprinnelig ble registrert, men det er ikke et absolutt vilkår og skilsmissem kan registreres ved andre UC. Det er straffbart å unnlate å registrere en skilsmisse, men det er likevel grunn til å tro at det er relativt utbredt at så skjer. Landinfo er ikke kjent med informasjon om andelen uregistrerte skilsmisser. Det foreligger ikke informasjon om at de som unnlater å registrere skilsmissem faktisk risikerer straffereaksjoner.

En skilsmisse vil ikke tre i kraft før nitti dager etter registreringen. Dette er for å avdekke om kvinnen er gravid. Tidsrammen gir mulighet for mekling og eventuell gjenforening mellom partene:

If the Arbitration Council or the Chairman fails in reconciliation, a certificate of divorce after ninety days of receiving the notice of divorce has to be automatically issued to the parties (AGHS u.å.a, s. 5).

Dersom mannen trekker ønsket om skilsmisse, eller om partene finner sammen innenfor den såkalte iddat-perioden, vil det ikke bli registrert skilsmisse. Etter iddat-periodens utløp, kan kvinnen gifte seg på nytt. Iddat-perioden utgjør nitti dager for skilte kvinner og fire måneder og ti dager for enker. En gravid kvinne vil først bli skilt når barnet er født selv om perioden overstiger nitti dager (Ferrari de Carli 2008).

Ved talaq kan skilsmissem være gjenkallelig eller ugjenkallelig. I løpet av iddat-perioden kan mannen gjenoppta samlivet med ektefellen, men etter iddat er skilsmissem et faktum. Partene kan imidlertid inngå nytt ekteskap med hverandre. Etter tredje talaq kan ikke paret gifte seg med hverandre, da er skilsmissem ugjenkallelig (MFLO artikkel 7-6). Om et par ønsker å gifte seg på nytt etter tredje talaq, må kvinnen i mellomtiden gifte seg med en annen mann, som så frivillig skiller seg fra henne. Et slikt ekteskap kalles et tahlil ekteskap (Oxford Islamic Studies u.å.).

6.2 SKILSMISSE FOR PAKISTANSKE BORGERE BOSATT I NORGE

Pakistansk og islamsk rett på den ene siden og norsk rett på den andre har svært ulikt utgangspunkt og innhold. Sjonglering mellom ulike normsett: norsk rett, hjemlandets rett og religiøs rett beskrives av forskerne som rettslig pluralisme. Familierett er et rettsområde som ofte er gjenstand for slik rettslig pluralisme (Bredal & Wærstad 2014).

Det er særlig aktuelt i de tilfellene mannen nekter å gi kvinnen skilsmisse og hun ikke har rett til skilsmisse nedfelt i ekteskapskontrakten. Pakistanske kvinner bosatt i Norge kan søke om skilsmisse etter norsk lovgivning, men vil fortsatt være gift etter islamsk lov. En skilsmisse innvilget av Fylkesmannen eller skilsmisse ved dom vil ikke nødvendigvis være rettskraftig i Pakistan. En rekke muslimske menigheter i Norge er gitt vigselsrett, men er ikke samtidig gitt rett til å innvilge skilsmisse.

Et par kan være skilt ved norsk lov uten at det er foretatt en religiøs oppløsning av ekteskapet. Resultatet vil da være at omgivelsene anser paret som fortsatt gift, noe som har konsekvenser for kvinnens sosiale anseelse og mulighet for gjengifte (Bredal & Wærstad 2014). I verste fall kan hun bli anklaget for zina. Muslimske menn kan på denne måten inngå flere ekteskap parallelt.

6.3 STIGMA OG SOSIOØKONOMISKE KONSEKVENSER

Selv om antallet skilsmisser i Pakistan er økende, er det fremdeles forbundet med betydelig sosialt stigma å være skilt kvinne. Skilte kvinner løper risiko for både økonomiske problemer og sosial utstøtelse fra familie og lokalmiljø. Det sosiale stigma vil kunne eksponere for isolasjon, trakassering og risiko for overgrep.

Ansvar for at ekteskapet lykkes ligger i stor grad hos kvinnen. Det vil derfor være kvinnen som bærer det største stigmaet ved skilsmisse. Skilsmisse kan oppfattes som uttrykk for at kvinnen ikke er i stand til å ivareta sin rolle som hustru og mor, noe som bringer skam over henne og familien.

Med mindre det er nedfelt i ekteskapskontrakten, vil ikke skilte kvinner ha noen rettigheter til parets felles bo eller verdier som er opparbeidet i løpet av samlivet. Skjøter og annen dokumentasjon på eieforhold vil som hovedregel stå på mannen og dette bidrar ytterligere til å redusere kvinnens rettigheter i et skilsmisseoppgjør (samtale FN-organisasjon Islamabad, mars 2014).

Ekteskap er en avtale mellom familier og dermed vil skilsmisse få følger for flere enn de to ektefellene. Det vil normalt foregå en forhandlingsprosess hvor det legges press på partene for å unngå splittelse og skilsmisse. En kvinne, særlig de som selv tar initiativ til skilsmissen, vil kunne risikere alvorlige overgrep både fra ektefellens familie og egen biologisk familie. Landinfo er ikke kjent med materiale som beskriver hvor mange som er drept på bakgrunn av skilsmisse. Det er vanskelig å tegne risikoprofil knyttet til geografi og sosial tilhørighet, bortsett fra at risikoen antagelig er mindre jo mer urbant og jo større økonomisk og kulturell kapital (eksempelvis utdanningsnivå) som den enkelte familie har. En families holdning til skilsmisse vil påvirkes av en rekke forhold: økonomi, utdanning, posisjon og status i lokalmiljøet, religiøs tilhørighet, antall ugifte døtre, familietradisjoner, informasjon om grunnen til skilsmissen, reaksjoner til ekteskapspartnerens familie osv.

Dersom en skilt kvinne ikke gifter seg på nytt, vil hun normalt ha den daglige omsorgen for barna. Når gutte- og jentebarn blir henholdsvis ni og fjorten år gamle, skal de i prinsippet selv kunne velge hvem de vil bo sammen med (samtale lokal kvinnevernsorganisasjon Islamabad, april 2015). En del skilte kvinner har ikke mulighet til å forsørge barna og vil derfor være forhindret fra å utøve den daglige omsorgen. I andre tilfeller vil barnas far hindre den fraskilte ektefellen i å ha barna og i atter andre tilfeller blir barna «dumpet» hos moren (samtale i Islamabad, mars 2014).

En skilsmisse vil ha økonomiske implikasjoner for kvinnen og hennes familie da mannen ikke har forsørgerplikt overfor sin fraskilte ektefelle. Hvis ikke kvinnen kan forsørge seg selv, vil hun måtte flytte tilbake til sin biologiske familie, forutsatt at de er villig til å ta i mot henne, og hun vil være en økonomisk belastning for familien. Hun vil ofte ha en lav sosial status, også innad i egen biologiske familie.

Muligheten for gjengifte er svært begrenset for skilte kvinner. Det vil særlig være tilfelle hvis kvinnen har den daglige omsorgen for barn, ettersom en pakistansk mann sjelden påtar seg ansvaret og omsorgen for en annen manns barn. Det er tilnærmet ikke-eksisterende i det pakistanske samfunnet at en kvinne gifter og skiller seg flere ganger. En lokalt ansatt i en FN-organisasjon (mars 2014) hevdet i samtale med Landinfo at skilsmisse kan medføre at det blir vanskelig å finne ektefelle til kvinnens

døtre og hennes søstre kan få problemer med sine respektive svigerfamilier (mars 2014).

Skilte kvinner løper således risiko både for økonomiske problemer, sosial utstøtelse (både fra familie/lokalsamfunn) og vold. I og med at omkostningene ved skilsmisse er så høye, vil en kvinne utholde svært mye før hun bryter ut av ekteskapet.

Selv om det også for enkelte menn kan være et visst stigma forbundet med skilsmisse, vil det være av en annen karakter enn for kvinnen. Mannen vil tradisjonelt leve sammen med sin storfamilie og skilsmisse vil derfor ikke bety en endring i hvilken familie han har primærtilknytning til og bor sammen med. Det vil heller ikke være forbundet med store vanskeligheter å finne ny ektefelle.

6.3.1 Eget hushold for skilte eller ugifte kvinner

Det er vanskelig å etablere eget hushold som enslig kvinne. Det vil imidlertid avhenge av hvilken sosial bakgrunn hun har, hennes alder og hvorvidt hun bor på landsbygda eller i en av de store byene. Støtte fra familie og nettverk vil alltid være viktig for en pakistansk kvinne (samtale menneskerettighetsadvokat Lahore, april 2015). Eldre kvinner og enker vil kunne bo i eget hushold, mens inntrykket er at det vil være tilnærmet umulig for en fattig, ugift kvinne på landsbygda å etablere eget hushold. Slike hushold eksisterer så og si ikke.

Utdannede kvinner fra middelklassen og kvinner som er i stand til å forsørge seg selv, vil kunne bo alene i urbane sentre. En skilt kvinne tilsatt i en kvinneorganisasjon bekreftet i møte med Landinfo at hun har eget hushold i Islamabad (november 2012). En del huseiere ønsker ikke å leie ut til enslige kvinner.

Normalt vil en kvinne som bor alene ikke ha sikkerhetsrelaterte problemer, selv om det kan forekomme at hun utsettes for trakassering og nedsettende kommentarer. Hun vil forsøke å holde en lav profil for å unngå rykter og sladder (samtale kvinnerettsorganisasjon Islamabad, november 2012). Realiteten vil i de fleste tilfellene være at kvinner bor sammen med slektninger. En løsning kan være at flere kvinner bor sammen.

Det finnes enkelte offentlige og private tilbud for kvinner som velger å forlate sin mann. Det er etablert et fåtall krisesentre og andre sentre for kvinner som trenger bistand i kortere eller lengre perioder (samtale HRCP i Lahore, november 2012).

7. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Akram, D.S, Arif, F. & Fayyaz, J. (2008). How frequent are consanguineous marriages? *Journal of the Dow University of Health Sciences*. Tilgjengelig fra http://applications.emro.who.int/imemrf/jduhs/jduhs_2008_2_2_76.pdf [lastet ned 4. mai 2015]
- AGHS Legal Aid Cell (u.å.a). *Muslim Laws Regarding Divorce*. Lahore: AGHS Legal Aid Cell.
- AGHS Legal Aid Cell (u.å.b). *Muslim Laws Regarding Marriage*. Lahore: AGHS Legal Aid Cell.
- Amundsen, B. (2014, 10. november). Høyere giftealder blant innvandrere. *Forskning.no*. Tilgjengelig fra <http://forskning.no/2014/11/hoyere-giftealder-blant-innvandrere> [lastet ned 6. februar 2015]
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013, 27. februar). *Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet (2013-2016)*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Tilgjengelig fra <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/handlingsplan-mot-tvangsekteskap-2013-20/id732759/> [lastet ned 4. mai 2015]
- Bittles, A. H. (1998). *Empirical estimates of the global prevalence of consanguineous marriages in contemporary societies. Paper number 0074*. Stanford Centre for Human Genetics, Edith Cowan University, Perth, Australia and Morrison Institute for Population and Resource Studies, California, Stanford University.
- Bredal, A. & Værstad, T. L. (2014). *Gift, men ugift. Om utenomrettslige religiøse vigslor*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Butt, W. A. (2015, 8. januar). In Gujrat: 36 women put to the «sword of dishonor». *The Dawn*. Tilgjengelig fra <http://www.dawn.com/news/1155612/in-gujrat-36-women-put-to-the-sword-of-dishonour> [lastet ned 29. april 2015]
- [Child Marriage Restraint Act] (1929). *Child Marriage Restraint Act*. Tilgjengelig via Refworld <http://www.refworld.org/docid/4c3f19a02.html> [lastet ned 14. oktober 2014]
- [Christian Marriage Act] (1872) *Christian Marriage Act*. Tilgjengelig fra <http://www.punjablaws.punjab.gov.pk/public/dr/CHRISTIAN%20MARRIAGE%20ACT.%201872.doc.pdf> [lastet ned 14. oktober 2014]
- Charsley, K. (2013). *Transnational Pakistani Connections*. Edinburgh: Edinburgh South Asia Studies Series.
- Charsley, K. (2005, mars). Unhappy husbands: Masculinity and migration in transnational Pakistani marriages. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*. 11(1), 85-105.
- [Criminal Law Amendment Act] (2011). *The Prevention of Anti-Women Practices (Criminal Law Amendment) Act 2011*. Tilgjengelig via http://www.na.gov.pk/uploads/documents/1329729400_262.pdf [lastet ned 23. oktober 2014]
- [The Dissolution of Muslim Marriages Act] (1939). *The Dissolution of Muslim Marriages Act*. Tilgjengelig via Refworld <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=4c3f1c632&skip=0&query=dissolution+marriage+law&coi=PAK> [lastet ned 25. november 2014]
- Express Tribune (2014, 27. mai). Honour killing: Woman killed outside Lahore High Court. *The Express Tribune*. Tilgjengelig fra <http://tribune.com.pk/story/713749/honour-killing-woman-killed-outside-lahore-high-court/> [lastet ned 15. oktober 2014]
- Eurostat (u.å.). *Countries of origin (non-EU) asylum seekers in the EU-28 Member States, 2012 and 2013*. Brussel: European Commission. Tilgjengelig fra [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Countries_of_origin_of_\(non-](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Countries_of_origin_of_(non-)

[EU asylum seekers in the EU-28 Member States, 2012 and 2013 YB15.png](#) [lastet ned 13. januar 2015]

- Ferrari de Carli, E. (2008). *Religion, juss og rettigheter: Om skilsmisse, polygami og shari'a-råd*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Tilgjengelig fra <http://www.samfunnsforskning.no/Publikasjoner/Rapporter/2008/2008-005> [lastet ned 15. oktober 2014]
- Feroz, Ahmed (1969, november). *Age at Marriage in Pakistan*. *Journal of Marriage and Family*, 31(4), 799-807.
- Gishkori, Z. (2011, 19. september). *Hindus still tied in knots over marriage registration*. *The Express Tribune*. Tilgjengelig fra <http://tribune.com.pk/story/255454/hindus-still-tied-in-knots-over-marriage-registration/> [lastet ned 14. oktober 2014]
- Gulzar, S., Nauman, M., Yahya, F., Ali S & Yaqoob, M (u.å.). *Dowry System in Pakistan*. *Asian Economic and Financial Review*, 2(7), 784-794. Tilgjengelig fra <http://www.aessweb.com/pdf-files/784-794.pdf> [lastet ned 8. oktober 2014]
- HRCP, dvs Human Rights Commission of Pakistan (2013, mars). *State of Human Rights in 2012*. Lahore: HRCP. Tilgjengelig fra <http://hrcp-web.org/hrcpweb/wp-content/pdf/AR2012.pdf> [lastet ned 15. oktober 2014]
- HRCP (2014, mars). *State of Human Rights in 2013*. Lahore: HRCP. Tilgjengelig fra <http://www.hrcp-web.org/hrcpweb/report14/AR2013.pdf> [lastet ned 15. oktober 2014]
- HRCP (2015, mars). *State of Human Rights in 2014*. Lahore: HRCP. Tilgjengelig fra <http://hrcp-web.org/hrcpweb/data/HRCP%20Annual%20Report%202014%20-%20English.pdf> [lastet ned 7. mai 2015]
- [Hudood Ordinance] (1979, 10. februar). *The Offence of Zina (Enforcement of Hudood Ordinance)*. Tilgjengelig via Refworld: <http://www.refworld.org/docid/4db99952.html> [lastet ned 15. oktober 2014]
- Hussain, R (1999). *Community perceptions of reasons for preference for consanguineous marriages in Pakistan*. Wollongong: University of Wollongong, Faculty of Science, Medicine and Health. Tilgjengelig fra <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1042&context=hbspapers> [lastet ned 7. januar 2015]
- Immigration and Refugee Board of Canada (2009, 19. november). *Intermarriage between a non-Ahmadi Muslim and an Ahmadi; whether the marriage would be legally recognized; the consequences for the couple and the officiant of the marriage*. Ottawa: Immigration and Refugee Board of Canada. Tilgjengelig via Ecoi http://www.ecoi.net/local_link/130677/242594_de.html [lastet ned 14. oktober 2014]
- Javaid, M. (2014, 18. august). *Forced conversions torment Pakistan's Hindus*. *Al Jazeera*. Tilgjengelig fra <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/08/forced-conversions-torment-pakistan-hindus-201481795524630505.html> [lastet ned 15. oktober 2014]
- Jinnah Institute (2011). *A Question of Faith. A Report on the Status of Religious Minorities in Pakistan*. Islamabad: Jinnah Institute. Tilgjengelig fra http://jinnah-institute.org/wp-content/uploads/2013/11/Jinnah_Minority_Report20511-PDF.pdf [lastet ned 15. oktober 2014]
- Lari, M. Z. (2011, november). *«Honour killings» in Pakistan and Compliance of Law*. Islamabad: Aurat Foundation. Tilgjengelig fra http://www.af.org.pk/pub_files/1366345831.pdf [lastet ned 14. oktober 2014]
- Lidén H., Bredal A., Pedersen A.W., Igesund S. & Staver A. (2015). *Tiltak mot tvangsekteskap i utlendingsregelverket*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Malik, I. H. (2008). *Culture and Customs of Pakistan*. London: Greenwood Press.
- [MFLO] (1961). *Muslim Family Laws Ordinance*. Tilgjengelig via Refworld <http://www.refworld.org/docid/4c3f1e1c2.html> [lastet ned 14. oktober 2014]

- Moen, B. (2009, september). *Tilhørighetens balanse. Norsk-pakistanske kvinners hverdagsliv i transnasjonale familier*. Oslo: NOVA.
- The Nation (2014, 3. mars). Divorce rate surges. *The Nation*. Tilgjengelig fra <http://nation.com.pk/lahore/03-Mar-2014/divorce-rate-surges> [lastet ned 6. mai 2015]
- Norsk Folkemuseum (2008, 12. juni). *Pakistanske bryllupsskikker*. Oslo: Norsk Folkemuseum. Upublisert manuskript.
- Oxford Islamic Studies Online (u.å.). *Tahlil*. Tilgjengelig fra http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e2304?_hi=0&_pos=7108 [lastet ned 26. mai 2015]
- [Pakistan Penal Code] (1860). *Pakistan Penal Code*. Tilgjengelig fra <http://www.pakistani.org/pakistan/legislation/1860/actXLVof1860.html> [lastet ned 14. oktober 2014]
- Refugee Documentation Centre (Ireland) (2014, mai). *Country Marriage Pack Pakistan*. Dublin: Refugee Documentation Centre. Tilgjengelig via Ecoi http://www.ecoi.net/file_upload/1930_1412161380_pakistan-may-2014.pdf [lastet ned 14. oktober 2014]
- Sajjad, T. A. (2011). *En kritisk analyse av begrepet stigma knyttet til debatten om ekteskap mellom slektninger*. Oslo: UIO. Tilgjengelig fra http://www.dnms.no/index.php?seks_id=137165&a=1 [lastet ned 4. mai 2015]
- Sandnes, T. & Henriksen, K. (2014). *Familieinnvandring og ekteskapsmønster 1990-2012*. Oslo: SSB. Tilgjengelig fra http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/169323?_ts=145d57780f0 [lastet ned 25. september 2014]
- Social Institutions & Gender Index (u.å.). *Pakistan. Discriminatory Family Code 2012*. Paris: Social Institutions & Gender Index. Tilgjengelig fra <http://genderindex.org/sites/default/files/datasheets/PK.pdf> [lastet ned 30. juli 2015]
- SSB, dvs. Statistisk sentralbyrå (2014, 24. april). *Befolkningen etter innvandringskategori og landbakgrunn*. Oslo: SSB. Tilgjengelig fra <http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef/aar/2014-04-24?fane=tabell&sort=nummer&tabell=193677> [lastet ned 13. januar 2015]
- UNHCR, dvs. United Nations High Commissioner for Refugees (2012, 14. mai). *UNHCR Eligibility Guidelines for Assessing the International Protection Needs of Members of Religious Minorities from Pakistan*. Geneve: UNHCR. Tilgjengelig via Refworld [http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=4fb0ec662&skip=0&query=religious minorities&coi=PAK](http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=4fb0ec662&skip=0&query=religious%20minorities&coi=PAK) [lastet ned 14. oktober 2014]
- UNPD, dvs. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (u.å.). *World Marriage Data*. Tilgjengelig fra http://www.un.org/esa/population/publications/WMD2008/Data/Navigation/UNPD_WMD_2008_MARITAL_STATUS_SMAM.xls#SMAM!D3:E4 [lastet ned 25. september 2014]
- U.S. Department of State (2014). *Country Reports on Human Rights Practices for 2013 – Pakistan*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2013&dliid=220402#wrapper> [lastet ned 14. oktober 2014]
- Wikan, U. (2008). *Om ære*. Oslo: Pax Forlag.
- Wedding Culture of Pakistan (u.å.). *Wedding traditions*. Tilgjengelig fra <http://pakistaniculture.weebly.com/index.html> [lastet ned 14. oktober 2014]
- Zaman, S. (2014, oktober). *Forced Marriages and Inheritance Deprivation*. Islamabad: Aurat Foundation.

- Zahidi, F. (2014, 31. august). Can an older woman marry a younger man in Pakistan? *The Express Tribune Blogs* [blogg]. Tilgjengelig fra <http://blogs.tribune.com.pk/story/23875/can-an-older-woman-marry-a-younger-man-in-pakistan/> [lastet ned 5. februar 2015]

Muntlige kilder

- FN-organisasjon. Møte i Islamabad 25. mars 2014.
- FN-organisasjon. Møte i Islamabad 26. mars 2014.
- FN-organisasjon. Møte i Islamabad 13. april 2015.
- Forskningskoordinator. E-post 25. juni 2015.
- HRCP, dvs. Human Rights Commission of Pakistan. Møte i Lahore 22. november 2012.
- HRCP. Møte i Lahore 27. mars 2014.
- Internasjonal NGO. Møte i Islamabad 16. mai 2015.
- Lokal NGO. Møte i Islamabad 20. november 2012.
- Lokal kilde. Møte i Gujrat 14. april 2015.
- Lokal kvinnerettsorganisasjon. Møte i Islamabad 21. november 2012.
- Lokal kvinnerettsorganisasjon. Møte i Islamabad 13. april 2015.
- Menneskerettighetsadvokat. Møte i Lahore 22. november 2012.
- Menneskerettighetsadvokat. Møte i Lahore 14. april 2015.
- Representanter for ahmadiyyamenigheten. Møte i Rabwah 28. mars 2014.